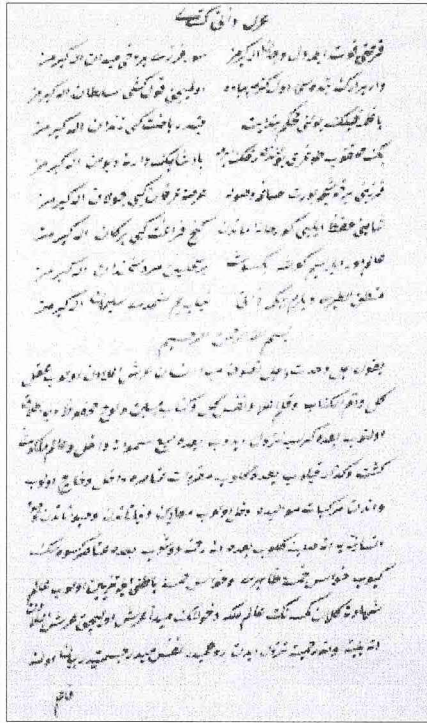
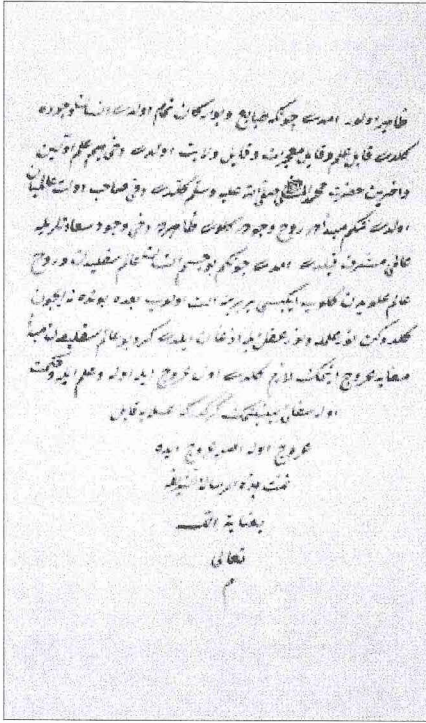

Süleyman Zâtî'nin *Risâle fi mebbeid insân* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (İzmir Milli Ktp., nr. 1443/3)

nâme şeklinde geçmektedir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 270; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2819). Eser üzerinde Asuman Omay tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (*Zâtî Süleyman Efendi, Miftâhu'l-mesâil*, 2001, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 4. *Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmâil Hakkî*. İsmâil Hakkî Bursevî'nin, "Bir elif bul mekteb-i irfanda ol 'bâyı sor / Kad hamîde eyleyip yâ gibi ondan 'bâyı sor" beytiyle başlayan manzumesinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 35, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2746/6; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 374; İÜ Ktp., TY, nr. 553). 5. *Şerh-i Muammâ-yı Nakşî Tercüme-i Hazret-i Zâtî*. Nakşî-i Akkirmânî'nin, "Nedir cânâ bil ol söz kim hadîs ü hem değil Kur'an / Tekellüm etmemiştir çün perî anı ne hod insan" matla'lı dokuz beyitlik muammasının şerhidir (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 592; Tire Necib Paşa Ktp., nr. 391/4). 6. *Risâle fi mebbeid insân*. Tek nüshası İzmir Millî Kütüphane'de kayıtlı bulunan eserde (nr. 1443/3) insanın yaratılışı yanında mürşid-i kâmil, hakikat-i Muhammediyye ve ruh konularına değinilmiştir. Süleyman Zâtî, Şâhidî İbrâhim Dede'nin *Gülşen-i Vah-*

det adlı manzumesini şerhe başlamış, ölümü üzerine eser Şeyh Ahmed Fahreddin Efendi tarafından tamamlanmıştır. Şeyh Zâtî'nin hayatı, eserleri, düşünceleri ve tarikâtı hakkında Selami Şimşek tarafından bir doktora tezi yapılmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Senâi Divanı ve Tenkitli Metni (haz. Emine Öte, yüksek lisans tezi, 2000), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 762, vr. 122p; İzzet Molla, *Mihnetkeşân* (haz. Ömür Ceylan – Ozan Yılmaz), İstanbul 2007, s. 75; Faîfîn, *Tekzire*, s. 96; Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 10393, s. 109-110; *Osmanlı Müellifleri*, I, 72-73; Hüseyin Vassâf, *Seftne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, III, 93-96, 98; a.mlf., *Kemâlnâme-i İsmâil Hakkî* (haz. M. Murat Yurtsever), Bursa 2000, s. 75-77; Vasfî Mâhir Kocatürk, *Tekke Şi'ri Antolojisi*, Ankara 1968, s. 403; M. Götz, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1979, s. 12; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 1993, II, 154; Rıdvan Canım, *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şâirleri*, Ankara 1995, s. 396; Tefvik Işık, *Keşan Tarihi ve Keşan'da İz Brakanlar*, Keşan 2003, s. 132; Selami Şimşek, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik* (doktora tezi, 2005), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, İstanbul 2008, s. 260-265; Mehmet Kanar, "Zâtî", *İA*, XIII, 467-468.

SELAMİ ŞİMŞEK

SÜLEYMANCILIK

(bk. TUNAHAN, Süleyman Hilmi).

SÜLEYMÂNÎ

(bk. BÎKENDÎ, Ahmed b. Ali).

SÜLEYMANİYE

(selimaniye)

Osmanlı eğitim sisteminde Süleymaniye Medresesi'nin hâmise-i Süleymâniyye'den sonraki üçüncü derecesi (bk. MEDRESE).

SÜLEYMANİYE

(السليمانية)

Kuzey Irak'ta bir şehir.

Kevije sıradağları eteğinde yer almak-tadır. Şehrin merkez olduğu Süleymaniye idarî bölgesi (muhafaza) tarihin en eski devirlerinden beri yerleşme alanıdır. Ancak şehir XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Baban ailesi tarafından kurulmuştur. Bu aile, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İran sınırındaki Baban sancağını ocaklık olarak yönetmiş, merkezi Karacovalan olan sancağın beyleri Bağdat valisinin teklifiyle tayin edilmiştir. Bağdat Valisi Süleyman Paşa, 1197'de (1783) Baban ailesinden İbrâhim Bey'i mîr-i mîrânlıkla Baban sancağına mutasarrıf tayin edince o da Serçınar ovası civarındaki Mâlikkendi köyünün yerinde yeni bir kasaba kurdu ve Süleyman Paşa'nın adına izâfetle buraya Süleymaniye adını vererek sancağın merkezi yaptı (1784). Şehrin bundan sonraki durumu hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnız buranın 1821 ve 1842'de İranlılar tarafından işgal edildiği bilinmektedir. Şehir 1847'de tekrar Osmanlılar'ın eline geçti ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı idaresinde kaldı.

Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Süleymaniye Türk kuvvetlerinin elindeydi. İngiltere ateşkesin ardından bölgeyi işgal edince burada yaşayan halk Türkiye'ye bağlanmak istedi. Bunun üzerine İngiltere, bölgede yaşayan aşiretleri kendi tarafına çekmek amacıyla birçok subay göndererek yoğun propaganda çalışmalarına girdi. Berzenc aşireti reisi Şeyh Mahmud, İngilizler'e karşı ayaklanıp 21 Mayıs 1919'da Süleymaniye'yi ele geçirdi. Fakat 18 Haziran'

da Süleymaniye tekrar İngiliz denetimine girdi. Bu arada Irak 1920'de Milletler Cemiyeti tarafından İngiltere'nin mandası altına kondu. İngilizler, Irak'ı tedricen bağımsız bir devlet şeklinde idare ettiler. Bu sebeple 23 Ağustos 1921'de Emîr Faysal Irak krallığına getirildi. Faysal için Irak'ta yapılan halk oylamasına Süleymaniyeliler katılmadı.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa, Musul ve çevresinin kurtarılması ve Faysal'ın Süleymaniye bölgesini kontrol altına alma teşebbüslerinin engellenmesi için Şubat 1922'de Özdemir Bey'i görevlendirdi. İngilizler, 31 Ağustos'ta Özdemir Bey'le yaptıkları Derbend savaşını kaybedince 5 Eylül'de bölgeden çekildiler. Şeyh Mahmud, Süleymaniye'nin idaresini tekrar ele geçirdi; İngilizler'in 3 Mart 1923'te Süleymaniye'ye hava saldırısı düzenlemeleri üzerine de Surtaş'a çekildi. Ancak 16 Mayıs'ta Süleymaniye'de kontrolü tekrar sağladı. İngilizler 16 Ağustos'ta yeniden hava saldırıları düzenlediler. Saldırıların neticesinde Şeyh Mahmud Süleymaniye'yi terketti, böylece bölge İngiltere'nin eline geçti. Türkiye Cumhuriyeti ile İngiltere arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile (5 Haziran 1926) Süleymaniye Irak'a bağlandı.

Süleymaniye şehri kurulduktan sonraki süreçte hızlı bir imar faaliyetine sahne oldu. Kısa zamanda şehirde birçok bina, iki hamam ve birkaç han yapıldı. Bu imar faaliyetleri neticesinde şehir hızla büyüdü. 1820'de 2000 müslüman, 130 yahudi, dokuz Katolik ve beş Ermeni hânesinden oluşan şehrin nüfusu 10.000'e ulaştı. 1880'li yıllarda erkek nüfusu 14.744'e yükselmişti. Bunların 14.556'sı müslüman, 134'ü yahudi ve elli dördü Katolik'ti. 1890'lı yıllarda şehirde 3000 hâne (15.000 kişi), 400 dükkân, otuz cami ve medrese, bir rüşdiye mektebi, beş Nakşî ve üç Kâdirî tekkesi, sekiz han, dokuz kahvehane ve sekiz hamam tesbit edilmiştir. Musul vilâyeti salnâmelerine göre Süleymaniye şehri 1908-1912 yılları arasında 2982 hânedan oluşmaktaydı. Bu tarihlerde şehirde bir hükümet konağı, bir hastahane, otuz altı cami ve mescid, iki medrese, yedi hankah ve tekke, iki rüşdiye mektebi, bir havra, bir kilise, on üç han, on hamam, 1155 dükkân, on tabakhâne, otuz dört değirmen, yirmi bir çeşme ve sebil, bir kışla, bir redif deposu, bir telgrafhane, yirmi beş kahvehane, on beş çayhane, altı fırın ve on bir tandır fırını bulunmaktaydı. Süleymaniye idarî bölgesinin nüfusu ise 1924'te 191.450 iken 1947'de 226.400'e ve 1957 yılında 299.978'e yükseldi. 1962'de 12.282 km²-

lik bir alana sahip Süleymaniye idarî bölümünün nüfusu 317.000 idi. Bu nüfusun 35.350'si şehir merkezinde yaşamaktaydı. İdarî bölgenin nüfusu 1990'da 951.723'e, 2006'da 1.800.000'e ulaştı. Şehrin 1990'daki nüfusu 98.000 dolayındaydı.

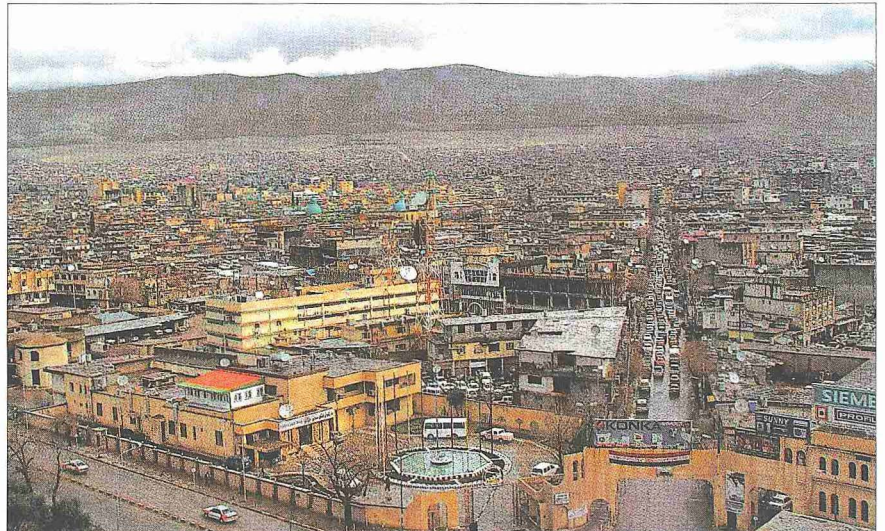
Osmanlı döneminde halk genellikle ticaret, terziilik, demircilik, yemenicilik, marangozluk, halıcılık, mimarlık, bakkallık, kasaplık, hamamcılık, çiftçilik gibi işlerle uğraşmaktaydı. Süleymaniye'ye bağlı kazalardan elde edilen mazi, sakız, tütün ve yapağı gibi eşya ile buğday, arpa, pirinç, darı, susam, nohut, mercimek gibi hububat; üzüm, armut, elma, erik, kavun, karpuz gibi meyveler özellikle Süleymaniye'nin ihtiyacı için kullanılmaktaydı. Ayrıca Bağdat, Kerkük ve Musul'dan elbiselik eşya ile İran'dan kumaş, kilim, şal ve bazı mefruşat eşyası ithal edilirken sığır, koyun, tütün, mazi, sakız, yapağı ve keçe gibi ürünlerin bir kısmı Bağdat, Kerkük ve Musul'a ihraç edilmekteydi.

Süleymaniye şehri, kurulduğu tarihten itibaren Şehrîzor eyaletine bağlı Baban sancağının idare merkezi oldu. Baban Emirliği'ne 1850'de son verilince Süleymaniye sancak merkezi olarak Bağdat'a, 1878'de Musul vilâyetine bağlandı. Bu dönemde Süleymaniye sancağı kuzeyde Surtaş, doğuda Bane ve Merbuvan, güneyde Salâhiye ve batıda Kerkük ile çevriliydi. Süleymaniye sancağı ilk dönemlerde dört, 1880'lerden itibaren beş kazaya ayrıldı. 1900'lü yıllarda Süleymaniye merkez kazası 312

köy ve beş nahiyeden oluşmaktaydı. Bu nahiyelerden Karadağ Süleymaniye'nin güneyinde, Surtaş kuzeyinde, Serçınarışarkî doğusunda ve Serçınarışarkî batısında yer almaktadır. Süleymaniye merkez kazasına bağlı bir de müdürlük bulunmaktaydı. İlgovare diye adlandırılan bu müdürlük, bölgedeki çok sayıda konar göçer aşiretin kontrol altına alınması amacıyla Caf aşireti kollarından olan kırka yakın aşiretten oluşturulmuştu.

Sancağın diğer kazalarından olan Gülanber, Süleymaniye'nin doğu ve güneydoğusunu çevrelemiş büyük bir kaza olup Kızılcâ ve Seruçek adlarında iki nahiyesi ve 309 köyü mevcuttur. Kazanın merkezi bugün Halepçe diye bilinen kasabadır. Diğer bir kaza olan Bâziyân'ın (Bazyan) idare merkezi Kerkük'le Süleymaniye arasındaki Çemçemâl köyüdür. Kazanın Kal'a-i Sivike ve Senkav adlı iki nahiyesiyle 159 köyü bulunmaktadır. Bâziyân kazası halkının büyük çoğunluğu XVIII. yüzyıl ortalarında İran'dan bölgeye göç eden Hemâvend aşiretinden meydana gelmektedir. Süleymaniye'nin kuzeydoğusundaki Şehribâzâr kazasının merkezi Seng köyüdür. Kazanın Mavet adında bir nahiyesi mevcuttur. Bu nahiyeye bağlı otuz altı ve merkeze bağlı seksen dokuz olmak üzere toplam 125 köyü vardır. Süleymaniye sancağının bir diğer kazası Ma'mûretülhamîd olup bu ad 1896'da verildi. Bu tarihten önce Merge olarak bilinen kazanın merkezi Kaledize kasabasıydı. Oldukça geniş bir ala-

Süleymaniye'den bir görünüş

na yayılan kaza aşiret ve kabilelerinin çokluğu ve sınır üzerinde yer alması dolayısıyla önemlidir. Kazanın Pışder adlı nahiyesi ve 177 köyü mevcuttur. Halkının önemli bir kısmı büyük Nureddin aşiretine mensuptur. Süleymaniye sancağı 1924 yılına doğru Süleymaniye, Çemçemal, Halepçe, Kaledize, Karadağ ve Şehribâzâr adlı altı nahiye ibaret iken 1976'daki yeni idarî taksimata göre oluşturulan on sekiz idarî bölümden biri haline getirildi. Bu idarî düzenlemeye göre Süleymaniye muhafazası Pışder, Ranya, Dokan, Şehribâzâr, Penjvin, Halepçe, Derbendihan, Kalar ve Çemçemal kazalarından ibarettir.

BİBLİYOGRAFYA :

Musul Vilâyeti Salnâmesi (1310), s. 223-233; a.e. (1312), s. 323-332; a.e. (1325), s. 227-233; a.e. (1330), s. 298-333; *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi* (1310), s. 504-506; a.e. (1320), s. 531-532; a.e. (1323), s. 661-662; a.e. (1328), s. 806-808; *Osmanlı Vilâyet Salnamelerinde Musul* (haz. Cengiz Eroğlu v.dğr.), Ankara 2005, s. 203-212; *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Ankara 1993, s. 9-11; Mehmed Hürşid, *Seyahatnâme-i Hudûd* (haz. Alâattin Eser), İstanbul 1997, s. 172-218; Ali Tefrik, *Memâlik-i Osmâniyye Coğrafyası*, İstanbul 1318, s. 59; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 458, 608; Suat Akgül – Sahir Uzel, *Musul-Kerkük Harekâtı*, Ankara 2001, s. 19, 57, 81, 149; C. J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar* (trc. Serdar Şengül – Serap Rûken Şengül), İstanbul 2003, s. 41, 81-83, 112-113; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2622; M. Hartmann, "Irak", *İA*, V/2, s. 679; V. Minorsky, "Süleymâniye", a.e., XI, 200-201; a.mlf., "Süleymâniyya", *ET* (Ing.), IX, 829-831.

AHMET GÜNDÜZ

SÜLEYMANİYE CAMİİ

Rodos'ta
XVI. yüzyılın ilk yarısında
inşa edilen cami.

Eski şehirde Saat Meydanı'nda yer alan bina fetihten hemen sonra Kanûnî Sultan Süleyman adına yaptırılmıştır. Yerli kaynaklar caminin inşa edildiği yerde evvelce Saint Apostoli Kilisesi'nin bulunduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi, caminin minare kapısı yanında 940 (1533-34) tarihini veren bir tamir kitâbesini kaydetmiştir. Bazı kaynaklar, padişahın fermanı üzerine Makbul İbrâhim Paşa'nın bu camiyle birlikte bir de kendi adına cami yaptırdığını belirtir. Adı geçen caminin kitâbesinde İbrâhim Paşa'nın ismi geçmemekle birlikte inşa tarihi 947'dir (1540-41). Evliya Çelebi bu kitâbeyi 937 (1530-31) olarak vermiş ve yapıyı da İbrâhim Paşa'ya mal etmiştir.

Cami, büyük bir orta kubbesi ve yanlarda daha küçük ve alçak birer kubbeyle tab-

hâneli planlı ilk Osmanlı camilerinin geç dönemlerde yapılmış önemli bir örneğidir. Kuzey cephesindeki son cemaat yeri iki revaklı olup sekiz sütuna oturan dıştaki birinci revak çatı ile örtülüdür. İkinci revak yedi kubbelidir ve sekiz sütuna oturur. Kuzey cephesinde bir mihrâbiyenin yer aldığı caminin giriş kapısı basık kemerlidir. Kapıda kullanılan mermer parçaları 1510-1520 tarihli bir şövalye mezarına aittir. Kabartmalarla süslü mermerin üzerinde silâhlar, borazanlar, kum saatleri, çiçek vb. süslemeler mevcut olup melek figürleri, haç vb. semboller kazınmıştır. Mihrap ve minberi altın yaldızlı, ceviz ağacından yapılan minberi işlemelidir. Mihrabının üstü istiridye formu, nişlidir. Sekizgen planlı şadırvanı sekiz sütuna oturan bir kubbeyle örtülüdür, ancak suyu akmamaktadır. Bahçesinde bazı kırık mezar taşları yer almaktadır. 1808 yılında büyük bir onarım geçiren cami, Sultan Abdülâziz'in Rodos'u ziyaretinden kısa bir süre önce de kısmen elden geçirilmiş, bunun için gerekli 22.230 kuruşun vakıf gelirlerinden karşılanması 10 Receb 1266 (22 Mayıs 1850) tarihli bir irade ile uygun bulunmuştur. Adada meydana gelen 1856 depremi ve cephanelik patlamasında Süleymaniye Camii de büyük çapta hasar görmüştür. 8 Zilkade 1309 (4 Haziran 1892) tarihli bir iradeyle caminin tamir ettirilmesine karar verilmiştir. Bu tamirde yapı genel bir onarım görmüş ve tek şerefeli olan minaresi iki şerefeli olarak inşa ettirilmiştir. Minare daha sonra 1925 yılında

Rodos Süleymaniye Camii'nin mihrap ve minberi

genel onarım geçirmiştir. Caminin tamirinde üstün hizmetleri görülen Rodos İmâret-i Âmire Kâtibi Ali Rüşdü Efendi 23 Temmuz 1893'te beşinci rütbeden Mecidi nişanıyla mükâfatlandırılmıştır.

Minare, külâhındaki fazla eğilim ve gövdesinde önemli ölçüdeki çatlama sebebiyle 1987 yılında yıkılmış ve yıkılmadan önce ileride restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere fotometrik bir görüntüsü alınmıştır. 1988'de Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları 14.332.000 drahmiye mal olarak 13 Haziran 2005'te tamamlanmıştır. Caminin tarihî özelliklerine sadık kalınıp dönemin yapı teknikleriyle malzemesi kullanılarak başarılı bir restorasyon gerçekleştirilmiştir. Cephe duvarı üzerinden yükselen minaresi şehrin panoramasına hâkimdir. Restorasyon öncesine kadar İbrâhim Paşa Camii ile birlikte ibadete açık olan iki camiden biriydi. Cuma ve bayram namazları müftü vekilliği yapan kişiler tarafından burada kıldırılırdı. Günümüzde ise ibadete kapalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rodos'taki Süleymaniye Camii'nin Tamiri (8 Zilkade 1309, Dosya nr. 120, Gömlek nr. 7176, BA, İrade-Şûrâ-yı Devlet); Süleymaniye ve İbrâhim Paşa camilerinin tamirinde hüsn-i hizmeti görülen Rodos İmâret-i Âmire Kâtibi Ali Rüşdü Efendi'nin beşinci rütbeden Mecidi nişanı ile taltif olunması (9 Muharrem 1311, Dosya nr. 93, Gömlek nr. 14, BA, Dahiliye-Mektubî Kalemi); Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 246-247; H. Balducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi* (trc. Celâlettin Rodoslu), Ankara

Süleymaniye Camii – Rodos

